

Zoran Lj. Nikolić
Dr Vidoje D. Golubović

BEOGRAD
ISPOD
BEOGRADA

■ Laguna ■

Copyright © 2002, Zoran Lj. Nikolić, Vidoje D. Golubović
Copyright © 2013 za srpsko izdanje, LAGUNA

Iskreno zahvaljujemo prijateljima koji su pomogli ovo istraživanje:

Javnom preduzeću *Skloništa*

Transportšpedu

Skupštini grada Beograda

Turističkoj organizaciji Beograda

Preduzeću *Grad-kom*

Kafeu *Aurelio*

Kantri klubu *Babe* – Kosmaj

Preduzeću *Minić i Minić*

Firmama *Sika, Hemieko, Travel time collection* i *Siming*

Sadržaj

Predgovor desetom izdanju.	9
Uvodno slovo	11
Pozdrav ispod Beograda.	15
Zagonetna starica ili šta su Nemci tokom Drugog svetskog rata tražili u podrumu najstarije kuće u Beogradu	19
Napušteno podzemlje Kosančićevog venca	31
Šta bi sve mogao da ispriča Rimski bunar.	53
Čudne vode ispod jednog grada	71
Groblja – čuvari grada.	110
Tašmajdan – podzemni grad	137
Kalemegdan	165
Zemunske podzemne čarolije.	193
Hodnici ispod oficirske zgrade	250
Kratka šetnja Čukaricom i okolinom	273
Bunker koji su nadživeli ratove	281
Mnogo će vode proteći Dunavom i Savom pre nego što saznamo šta se nalazi na njihovom dnu	307
Hodnici koji spajaju Beograd i Rim	330
Sećanja onih koji ne zaboravljaju da su tuneli ispod Glavnjače vodili ka Dunavu	342

Podzemni prostori Beograda	350
Izvori	361
Pogovor: Poziv na putovanje kroz tamni vilajet ili zemlju čuda . .	363

Predgovor desetom izdanju

Posle 11 godina od prvog izdanja, ova knjiga doživela je potpuno novi početak, zahvaljujući prijateljima i vrhunskim profesionalcima iz *Lagune* Dejanu Papiću, Dejanu Mihailoviću i Minki Stojanović.

Posle dugog istraživanja dužni smo da pomenemo da je većina podzemnih objekata koje smo opisali u lošijem stanju nego kada smo ih videli prvi put, pre više od jedne decenije. Naši prijatelji koji su učestvovali u istraživanju i koji su se, zajedno sa nama trudili da prošlosti grada posvetimo dužnu pažnju jesu Budimir Novaković, sjani arhitekta, kao i Đorđe Novaković, veliki poštovalac grada i vrhunski entuzijasta. Pored njih, zahvalni smo Srećku Stefanoviću, ekspertu za konzervaciju starih zdanja i njegovoj firmi *Hemieko*. Pomoć advokata Gorana Belića bila nam je vrlo dragocena, kao i njegovog kolege Đorđa Mihaljevića i njegove supruge Žane. Posebno smo ponosni što za prijatelje imamo Dragana Maksimovića i Dragana Gavrilovića iz kompanije *Sika*.

U međuvremenu smo proveli više od 20.000 turista kroz turu „Podzemnim Beogradom“, zahvaljujući Goranu Markoviću i Nikoli Vaciću, vrhunskim turizmolozima iz agencije *Travel time collection*. U lagumu – vinariji u Karađorđevoj 31 našli smo na iskrene prijatelje Željka Vasiljevića i Gorana Ilića, kao i Veselina Babovića, vrhunskog inženjera.

Dragocena nam je bila podrška Nenada Davidovića iz OSMTH Srbije, stručnjaka koji je bio veoma blagonaklon onome što radimo, kao i profesora RGF Nebojše Vidanovića, eksperta koji se sa puno ljubavi bavi svojim poslom.

Zahvaljujemo se velikim znalcima Živanu Radovanoviću, i Simi Vujanoviću, kao i vrhunskom novinaru RTS Veri Raičević, koja je sa ekipom emisije *Trag* obeležila naša istraživanja u televizijskom serijalu *Beograd tajni*. Sve je ovekovečeno brakom sa Zoranom Nikolićem, jednim od autora ove knjige, što na najlepší način proširuje tim onih koji su učestvovali u ovom istraživanju.

Uvodno slovo

*Mrtvi su mnogo više stvarali ovaj grad, nego mi, živi.
Ovo je samo pokušaj da jedni drugima krenemo
u susret, i da ih barem malo razumemo.*

ISTRAŽIVANJE nepoznatih podzemnih objekata ispod Beograda slično je pokušaju da se razume njegova nesvakidašnja istorija: podseća na guranje ruke u vreću bez dna, i to tako što se svaki put neko čudo iz nje izvuče, ili se makar nešto značajno u njoj dodirne ili oseti. I dok postoji predstava dokle ruka ide, onako zavučena u polumrak, prošlost izgleda stvarno i opipljivo.

Zabuna nastaje onda kada više nema sigurnosti dokle je takvo „putovanje“ došlo, a ponekad, da li je, uopšte, i ruka ostala.

Čestito je priznati da ova knjiga nikada ne bi bila napisana da nije bilo onih koji su nam pomogli, i koji su, kao i mi, zainteresovani za živote ljudi iz prošlosti, kao i nestalih objekata ovog grada. Opet, pričati samo o podzemnim mestima, a ne proučavali građevine koje su nastajale iznad ili neposredno pored njih, bilo bi besmisleno.

Zato sebe ne vidimo drugačije, nego samo kao reportere ili beležnike koji su se trudili da ono što je Beograd bio ne ostane zatrpano i zaboravljeno u bezobličnosti sadašnjice. Taj surovi epitet koji se odnosi na vreme u kome živimo prvenstveno je upućen borbi protiv lošeg sećanja naših savremenika, jer je zaboravljanje onoga što je pre nas učinjeno ponekad surovije od same prolaznosti.

Cela priča je, u stvari, možda samo pokušaj iskrenog sukoba sa smrću, jer je želja koja nas je terala na delanje i traženje satkana od pitanja da li je pravedno da sve ono što su radili oni pre nas bude izbrisano, baš kao i groblja na kojima su sahranjeni.

Pažnja nam je bila usmerena isključivo na ona zdanja ispod zemlje, ili njihove ostatke, koja su u velikoj meri određivala Beograd ili ga i danas potajno oblikuju, a o kojima javnost zna malo ili gotovo ništa. Sve s namerom da otkrijemo i makar malo približimo prošlost svog grada onima s kojima delimo njegovu sadašnjost. Hteli smo i da uz malo sreće pobudimo pažnju za ono što ovaj grad ima i kao istorijske ožiljke, ali i kao kapitalan prostor i temu o kojoj godinama nije smelo da se govori, pa se stoga brzo zaboravljalo. A kada postoji strah, zaborav je mnogo brži.

Najveću zahvalnost dugujemo jednom od najboljih poznavalaca ove oblasti, Mirku Radakoviću iz Javnog preduzeća *Skloništa Srbije*, čoveku koji je najvrednije i najupornije istraživao beogradsko podzemlje, s onom strašću koja se sa godinama ne stišava već, naprotiv, narasta. Gospoda Zoran Jakovljević, Zoran Simić i Zoran Tucić iz Zavoda za zaštitu spomenika grada Beograda vodili su nas u obilaske Rimskog bunara i laguma na Kosančićevom vencu, dok nam je inženjer *Beogradskog vodovoda* Mihajlo Lujanović, koji je celog života skupljao važne podatke vezane za vode ispod grada, bio vodič duž beogradskih izvora i skrivenih ili zaboravljenih vodotokova. Gospodin Leo Hanna i njegovo iskreno prijateljstvo mnogo su nam značili sve to vreme, kao i podrška gospodina Radoslava Radovića iz preduzeća *Staklopan* i gospodina Darka Bobesića, velikog poznavaoca te oblasti.

Naravno da je najvažnija reč stručnjaka, pa nam je beskrajno važna bila podrška dr Predraga Markovića i dr Momčila Pavlovića iz Instituta za savremenu istoriju u Beogradu. Njihovi saveti i blagonaklonost ulivali su nam samopouzdanje upravo onda kada smo mislili da je umor došao po svoje i da treba odustati, ili makar skratiti neku od priča. Takođe, zahvaljujemo se gospođi Marini Zeković iz Vojnog muzeja na Kalemegdanu, kao i arheologu dr Marku Popoviću koga smo povremeno citirali i čiji je doprinos arheologiji ovog grada ogroman. Veliku savetodavnu, ali i prijateljsku pomoć u pokušaju da razumemo puteve ruske emigracije u

Beogradu pružio nam je profesor Radomir Đorđević. Vodič kroz Muzej grada Beograda bio nam je Aleksandar Ivanović, arhitekta beskrajno zaljubljen u ovaj grad i čovek koji je silno razočaran kada vidi da se prema Beogradu nemarno odnosimo. Značajnu podršku pružio nam je i direktor tog muzeja mr Bojan Kovačević. Boris Konestabo nam je otvorio raskošnu zbirku fotografija svog oca Dušana.

Naš rad pomno su pratili prijatelji iz redakcije *Večernjih novosti*, čija nam je podrška mnogo značila, a naročito veliku sklonost ka vratolomijama pokazali su fotoreporter Dragan Milovanović i novinar Mirko Radonjić, bez čije iskrene radoznalosti ova knjiga nikada ne bi nastala. Takođe, iskreno smo zahvalni kolegama Ivanu Srećkoviću, Dušanu Mišiću, Vojislavu Danilovu Fekiju, Igoru Marinkoviću, Zoranu Jovanoviću Mačku i Matiji Kokoviću, kao i nekadašnjem specijalnom izveštaču *Novosti* iz Istanbula, publicisti Miroslavu Stefanoviću koji je od početka podržavao ove naše zamisli.

Arhiva, ali i ogromno znanje ljudi iz stručnog časopisa *Izgradnja* bili su nam dostupni zato što je tu bila gospođa Joka Vujičić sa ogromnom memorijom i još većim srcem. Takođe su nam pomogli i Zoran Radojičić i Žarko Cekić, stručnjaci Javnog preduzeća *Skloništa*.

Neobično nam je bila bitna i podrška grupe ljudi koju je predvodio advokat Dragoslav Petrović, kao i Sanje Đaković i Ivana Jočovića, velikih zaljubljenika u istoriju Beograda. Arhitekta Nikola Dimitrijević i njegova supruga Slavka Ilić Dimitrijević pomogli su nam da dočaramo ambijent posleratnog Beograda, kao i prijatelji iz Jugoslovenske kinoteke. Odgovor na brojne nedoumice na koje smo nailazili dobijali smo od Željka Novakovića iz Muzeja grada Beograda, a za neke od starih fotografija bili su zaduženi Mladen Buca Radičević i Mirče Stoev, kao i urbani istraživač Predrag Ilić. Takođe, zahvalni smo Milanu i Marku Korici koji su nam pomagali da shvatimo građevinski značaj nekih objekata, kao i predsednicima *Beotaksija* Milivoju Armušu i *Žutog taksija* Aleksandru Bijeliću, jer nam je pomoć beogradskih taksista bila od neprocenjivog značaja.

Posebna grupa ljudi bila je zadužena za opasne momente ove podzemne avanture, i tu su nas, srećom, pomno pratili i mnogo nam pomogli speleolozi ASAK-a sa Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu

Ana Skočajić, Dejan Jeremić, Vuk Morgenštern i Željko Latas. Vodič kroz prestonicu iz ranih posleratnih dana, ali i kroz „podvodni“ grad bio nam je požrtvovani speleoronilac, ali i planinar i speleolog, inženjer Milutin Kepa Rudaković, čovek za kojeg kažu da je „preronio“ pola Srbije ispitujući njene podzemne tokove. Svi oni su nam ustupili kako iskustva svojih preduzeća, tako i stručnjake i očevice koji su pomogli da shvatimo na kakve su neobične građevine nailazili dok su obavljali svoje, kako su prvo mislili, uobičajene poslove.

Dve dame istog imena, svaka u svojoj oblasti značajno doprinose da se istorija ovog grada „odbrani“ od zaborava. Jedna je Gordana Korać, muzejski savetnik i rukovodilac Zavičajnog muzeja u Zemunu, a druga je Gordana Karović, usamljeni stručnjak koji u našoj zemlji brine o zaštiti kulturnih dobara koja se nalaze ispod vode, i jedini naš arheolog-ronilac.

Gospodin Rade Milić, iskusan arheolog i vrstan istraživač ustupio nam je značajne materijale koje je dugo prikupljao trudeći se da spozna podzemne objekte ispod Rakovice.

Zahvalnost dugujemo i grupi mladića čija je istraživačka strast ogromna, a njihova ljubav ka Beogradu govori da će neko umeti da nas nasledi u ovom poslu. To su Ognjen Kočević, Dimitrije Damjanović, Mateja Milićević, Aleksa Milićević i Igor Milosavljević.

Na kraju, ali ne i kao poslednje, zahvalni smo našim suprugama koje su imale ogromno strpljenje da nas sačekaju posle svakog od „lutanja“ ispod grada, kada bismo dolazili kući ne baš „reprezentativnog“ izgleda, umazani slojevima neke čudne zemlje koju dugo niko nije dodirnuo.

Iskreno verujemo da poznanstvo s nekim ljudima mnoge oplemeni.

Mi smo imali tu čast.

*Zoran Lj. Nikolić
Dr Vidoje D. Golubović*

Pozdrav ispod Beograda

I

BEOGRAD je jedno od najneobičnijih i najstarijih naselja u Evropi. Oni koji uzimaju u obzir i vinčansku kulturu reći će da naš grad po starosti može da se meri i sa Atinom i Rimom, ali je sigurno da ćete, slušajući istoričare, lako zaključiti kako su Berlin ili Pariz „gradovi dečaci“ sa znatno kraćom istorijom nego što je ova, beogradska.

Nažalost, ovo je istovremeno i grad koji spada u red onih koji su najviše zaboravili i zapustili ono što su mu prethodnici ostavili, pa su tako mnoga od njegovih istorijskih blaga ostala nedostupna, kako turistima koji bi ovde mogli da vide mnoge raskoši prethodnih civilizacija, tako i Beograđanima često neupućenim u ono što imaju.

Naše proučavanje podzemnih objekata, koji su javnosti uglavnom bili manje poznati, bilo je podstaknuto potrebom da „komšijski“ podelimo s vama to iskustvo, i makar malo izmenimo naviku da se sve o ovom gradu tako brzo zaboravlja. Jer, u vreme kada su mnogi od čitalaca ove knjige učili lekcije iz istorije, udžbenici su podrazumevali nabranje bezbrojnih činjenica, imena, godina, načina na koji su nekadašnje države bile uređene, kao i broj njihovih predstavnika u zvaničnim državnim zakonodavnim i vladajućim institucijama, ali uz nedovoljan prikaz načina na koji su ti ljudi zaista živeli, i zašto nam sve to danas izgleda tako daleko i nedokučivo. A česte su reči istoričara da naši prethodnici nisu bili ništa manje mudri nego mi, naprotiv.

Beogradske tajne skrivene su ispod Kalemegdana

U ovoj knjizi se tragalo za tim Beogradom. Imali smo potrebu da istražujemo i opisujemo podzemne ostatke, a time i poreklo ovog grada. Kako je nastupajuća, „preporučena“ globalna kultura uglavnom koncipirana mediokritetski, očigledno je to da ako sada ne zainteresujemo ljude za to u kakvom gradu žive i kakvu su neobičnu istoriju imali oni pre njih, buduće ideje o shvatanju sveta u tome će im još manje pomoći. Hteli smo da razumemo šta je sve oko i ispod nas, svesni da ovaj grad ima neobično i mnogostrano ukršteno poreklo. Baš kao da smo se našli na mestu džinovske biljke, želeli smo da makar malo dodirujemo i osetimo svoj koren zatrpan bezbrojnim slojevima, svesni da baš iz njega crpemo svu svoju energiju, snagu i znanje i da je to naš prvi, najstariji deo.

Uostalom, kada se drvo odvoji od korena, ne postaje drugo nego – običan balvan.

II

POGLAVLJA u ovoj knjizi nisu poredana po vremenu nastanka lokacija ili oblasti koje smo opisali, već prema ritmu kojim smo dolazili do njih. Želeli smo da napišemo neku vrstu putopisa kroz podzemlje grada, dakle, ne s namerom da se istoričarima petljamo u posao, već da prošetamo kroz njihov atar. I da nas poduče onome što znaju, da podelimo njihova znanja. U toj priči najlepše je slušati one stare Beograđane čija je mladost i sama bila deo te, nama tako izgubljene a važne, istorije.

Za neke prostore ispod grada danas ne postoji zvanično objašnjenje ni zašto su postali, ni čija je ruka za to direktno odgovorna, dok su neki jasno ucrtani, pa se lako i precizno dolazi do podataka o svakom njihovom delu. One na koje smo mi nailazili, ne znajući odakle su tu, ili makar ne pronašavši dovoljno jasno objašnjenje za njihovo poreklo, pokušali smo barem da vam opišemo ostavljajući vašoj radoznalosti da traži odgovore na pitanja koja smo već dugo i sami sebi postavljali.

Neki delovi grada izmereni su, a njihovi nacrti su dosledno napravljeni, kao što je to slučaj sa zemunskim lagumima, ali su oni dugo bili čuvani u tajnosti, pa njihove skice danas imaju samo autori ove knjige,

dok su neki prostori, jednostavno, ostali i danas velika tajna, kao što su to delovi tašmajdanskih pećina ili ona mesta koja su ostajala minirana još tokom Drugog svetskog rata, a i sada ih od nas odvajaju zidovi.

Pošto ćemo govoriti rečima, fotografijom i sačuvanim skicama o svim tim mestima, ostaje da vas uvedemo u priču.

Podrum zvanično najstarije kuće u Beogradu nalazi se u Ulici cara Dušana 10 i speleološka ekipa je dugo tražila šta se krije u njemu, odnosno kakvi su prolazi odatle mogli da vode ka nekim drugim, tada važnim gradskim lokacijama.

Nedugo zatim obišli smo mesta čija nas je istorija zaprepastila, baš kao i same arheologe koji iskreno priznaju da ne znaju kakve su muke materale izvođače radova da na podzemnoj stanici Vukov spomenik prekinu radove i suoče se s podzemnom nevoljom na koju su nabasali.

Dugo smo razmišljali i o tome kakve su nam sve građevine ostavili bivši vladari Beograda, poput bezbrojnih laguma na obroncima grada, kao i šta je ono što su Nemci tokom četiri ratne godine u Drugom svetskom ratu ostavili iza sebe.

Ima još neobičnih pitanja, kao što je ono gde su sve u Beogradu „posejana“ groblja, i kakve podzemne vode teku ispod nas, ali i ispod najvažnijih gradskih zdanja. I gde se nalaze najstariji varoški vodovodi koje smo davno zaboravili?

Pitali smo se šta se sve nalazi na Kalemegdanu, kao i u kazamatima tvrđave za koju svi znamo ali je malo ko bio unutra, a tražili smo odgovor i na to šta se sve tokom Drugog svetskog rata događalo u podzemlju grada. I šta se sve sada krije na dnu beogradskih reka?

Sva ta, i još mnoga druga pitanja koja su nam se, jedno po jedno, nametala, pokušali smo da odgonetnemo. Sve vreme smo bili svesni da potpune odgovore na njih ne možemo naći, ali ćemo vas ipak provesti kroz objekte i mesta koji se nalaze ispod grada, imajući dovoljno vremena da se zapitamo zašto je, donedavno, sve to bila tajna.

Upozorenje da nismo istoričari, već prvenstveno putnici kroz podzemlje, upotpuniće i činjenica da smo se, objašnjavajući istoriju nekih važnih mesta i događaja, značajno oslanjali na autore koji slove za najbolje poznavaoce Beograda.

Zagonetna starica

ili šta su Nemci tokom Drugog svetskog rata tražili u podrumu najstarije kuće u Beogradu

I

KATARINA BASTL bila je obična žena koja je u Beogradu živela u neobično vreme. Mada zaključak o nesvakidašnjim beogradskim vremenima ne može biti do kraja tačan, jer ovaj grad gotovo da ne pamti dugotrajne mirne i spokojne periode. Drugi svetski rat je bio teško i nespokojno doba. Pogotovo za one koji su živeli na Dorćolu, u kući u današnjoj Ulici cara Dušana broj 10.

Nju je jednog prolećnog jutra 1941. godine probudila škripa automobilskih kočnica kada se pod prozorom zaustavila luksuzna, crna nemačka limuzina, a iz nje izašlo pet visokih oficira Vermahta i SS-a. Na improvizovanom drvenom stolu ispod prozora otvorili su veliku vojnu mapu, živo gestikulirajući rukama i glasno je komentarišući. Toliko je mogla da vidi. Dok su jedan drugom pokazivali nešto ucrtano na hartiji, mahali su ka ulaznim vratima podruma koji se nalazio ispod kuće.

Nedugo zatim zabranili su ulazak u taj prostor i tako je potrajalo nekoliko meseci, u vreme trajanja tih, ratnih godina. Gospođa Bastl je svakodnevno mogla da čuje udarce čekića i kloparanje različitih alatki iz podruma, ali nije mogla da zna šta to nemački stručnjaci dole istražuju. Naravno, nije smela ni da pita, ne samo dok su oni tu radili već ni dugo

posle rata kada je sve što je ličilo na vojnu tajnu moglo istovremeno da predstavlja smrtnu opasnost. Tek 1963. godine, kada su stege straha malo popustile, otvorila je dušu jednom beogradskom novinaru, što je preneo stručni časopis *Izgradnja*. Pokazivala je na podrumske svodove objašnjavajući da se odatle čula lupa.

Tada je zakratko opet bilo otvoreno pitanje šta su to Nemci tokom celog rata tražili u podrumu kuće. Odgovor tražimo i danas.

II

OVA KUĆA izgrađena je 1727. godine i sagradio ju je Elijas Flajšman, ondašnji beogradski Nemač, i to kao jedno od sedam identičnih zdanja. Gledano s Kalemegdana, bila je druga u nizu. Danas je samo ona ostala, jer ostalih šest zgrada nije izdržalo potonje turske, pa opet austrijske i na kraju nalete i bombe nemačke nacističke vojske.

Nastala je deset godina pošto je austrijski vojskovođa Eugen Savojski preoteo Beograd od Turaka, u do tada verovatno najvećoj bici za ovaj grad, koja je, nagoveštavajući masakr, okupila stotine hiljada ratnika. Austrija je posle toga rešila da tursku kasabu pretvori u zapadnjačku varoš, s pretežno nemačkim građanstvom rimokatoličke vere, kako piše u *Istoriji Beograda* koju je objavio Balkanološki institut SANU: „Dunavski deo grada, onaj na Dorćolu, sačinjavali su mahom Nemci, štaviše, uz posebne, desetogodišnje povlastice tada su dodatno bile naseljene 333 nemačke porodice, uglavnom iz Vormsa i Majнца. Srbima je bilo naloženo da napuste taj deo grada, pa su oni postali glavnina na savskoj obali.“

Čak je austrijski vladar Karlo VI podvukao da se u nemačkom Beogradu smeju nastanjivati samo Nemci, i taj zakon je stupio na snagu 1726. godine. Cincari, Grci, Srbi i Jermeni morali su da se iseles na drugi kraj beogradskog grebena, gde su osnovali novo naselje Donju savsku varoš.

Sve se događalo samo godinu dana pre nego što je Flajšman počeo izgradnju svojih sedam zdanja, a očigledno uz samo malobrojne poglede Srba.

U blizini ove zgrade nalazila se austrijska Komandantura, zgrada koja više ne postoji, ali je u doba posle austrijske vladavine bila poznata kao

zdanje koje je, kada su Turci ponovo osvojili varoš, postalo Pirinčana (naziv nastao od „pirinčan“, međutim, po nekim tvrdnjama, prvi deo imena je bila nezgrapno interpretirana nemačka reč „princ“). U to vreme, ova građevina beše jedna od najvažnijih u Beogradu. Na vrhu grebena, u današnjoj Rajićevoj ulici, postojala je velika Maurer, odnosno konjička kasarna, a ni Kalemegdanska tvrđava nije bila daleko. Ako se zna da su Austrijanci bili veliki graditelji onog doba, s već tradicionalnom preciznošću, ali i pedantnošću u čuvanju i beleženju podataka i izradom kvalitetnih građevinskih karti, ta oblast je za vladare grada morala da bude izuzetno zanimljiva.

III

AUSTRIJANCI su imali posebno razvijenu građevinsku vojnu doktrinu, u kojoj su povezivali sve važnije objekte podzemnim prolazima. Zbog opasnosti koja je u ono vreme ratovanja postojala, ovakav arhitektonski prilaz pružao je osećaj zaštite onima koji bi zbog nečega bili opkoljeni ili zatočeni, pa je rezervni, pomoćni izlaz često bio od životne važnosti, pogotovo ako se vodi briga o kasarni ili najvažnijem čoveku grada.

Zato je logično da su Nemci u Drugom svetskom ratu toliko intenzivno tražili ostatke vlasti svojih predaka po podzemlju ove zgrade, pričajući, kako se kasnije sećala Katarina Bastl, o tome da će zgrada postati muzej Eugena Savojskog, kao i da postoje neki tajni prolazi čak i prema samoj Savi, kroz centralni gradski deo.

Istovremeno, ostalo je zapamćeno to da su Nemci tokom istog rata često blokirali Donji kalemegdanski grad, da su ga nazvali Park princa Eugena, i da su tamo vrlo retko puštali srpski živalj. Oni, koji su se tamo provlačili, bili su uglavnom dečaci, koji su bezazleno pikali fudbal. Šta su, ipak, Nemci tamo čuvali, ostaje nedorečeni deo priče.

Jedino što je sigurno jeste da su imali planove ovog dela grada u kojima su brižljivo ucrtane sve podzemne staze, i da su ih tokom povlačenja iz Beograda poneli sa sobom.

Razloga ima mnogo, i nije tajna da je među najvećim nemačkim istorijskim i strateškim ambicijama i takozvani prodor na istok večita germanska opsesija. Taj put, dabome, morao bi da vodi upravo Podunavljem, dakle i kroz Beograd. Za to su oduvek postojali jasno izrađeni dugoročni planovi, pa tako ni izgradnja *Đerdapa* nije plan Titovog komunističkog sistema, već su ga davno pre toga osmislili Nemci. Tito ga je samo ostvario. Isto tako, germanska ambicija bila je da se u okviru tako zamišljenog, kako su ga zvali „Podunavskog rajha“, sadašnji Beograd postavi kao prestonica tog dela zemlje. I da je ta želja bila ostvarena, onda bi se ovaj grad zvao Princeugenštat, upravo u čast velikog vojskovođe koji je grad oteo od Turaka, a u austrijskoj istoriji ostao zabeležen kao neprikosnoveni strateg i vojnička legenda.

Planovi grada ispod zemlje, uostalom, bili su od velike pomoći tadašnjim okupatorima, a pouzdano se zna i da su velike, kako nemačke tako i rusko-partizanske žrtve skončale ratujući baš u podzemlju Beograda. Veliki deo te dokumentacije i danas postoji u Bečkom ratnom arhivu. Na nama je bilo da istražimo šta je dostupno i šta je to što možemo da pogledamo, pa da sami nešto zaključimo. Pomagali su nam entuzijasti Akademskog speleološko-alpinističkog kluba s Prirodno-matematičkog fakulteta u Beogradu. Oni su bili tu da siđu na neka mesta na koja mi to nismo s lakoćom mogli, i da pre toga utvrde njihovu sigurnost.

IV

PODZEMLJE OVE KUĆE danas je potopljeno dubokom vodom koja doseže do struka i blatom u koje lako zapadaju čizme. Krivac za poplavu u podrumu, u koji niko nije silazio nekoliko decenija, jeste Hidroelektrana *Đerdap* čijom izgradnjom je povećan dunavski vodostaj na celom Dorćolu. Tako su potopljena mnoga dobra Beograda, ali i neke od njegovih tajni.

Pa ipak, probijajući se kroz blato i mulj, stigli smo do mesta koja je nekada pokazivala Katarina Bastl. Ispod velikog polukružnog luka, koji drži ploču iznad koje se nastavlja stambeni deo zgrade, vidi se kako je

opeka drugačija od one od koje su sačinjeni svodovi. Nešto je tu rađeno, ali šta, ostalo je pitanje za istoričare, speleologe, nas.

Dodatno ulje na vatru dolili su ljudi iz preduzeća *Staklopan*, u čijem je vlasništvu donji nivo zdanja, gde se nalazi i prodavnica ovog preduzeća. Oni su se setili priče kako je, navodno, davno neko pre njih silazio u podzemlje i tamo nalazio dugačke hodnike i ostatke baklji. Priča vezana za taj deo, govorili su, glasila je da su se iznošenjem ostataka baklji na svetlo dana, posle tolikih godina, one u trenutku pretvarale u pepeo. Takođe, radnici ove kuće su često bili svedoci iskopavanja davnih, najčešće rimskih ostavština, kada su pronalazili koplja i ostale vekovne suvenire onih koji su živeli i radili baš ovde, tako nestvarno davno pre njih. To nije neuobičajeno jer su Rimljani živeli u ovom delu grada, a budući da im je metropola bila razvijena na teritoriji današnjih centralnih delova grada, logično je da su, kopajući temelje novih građevina, kasniji Beograđani nailazili na njihove ostatke upravo ovde.

Verovatno nikada nećemo saznati kuda su vodili tajni tuneli ispod najstarije kuće u Beogradu, u Ulici cara Dušana 10